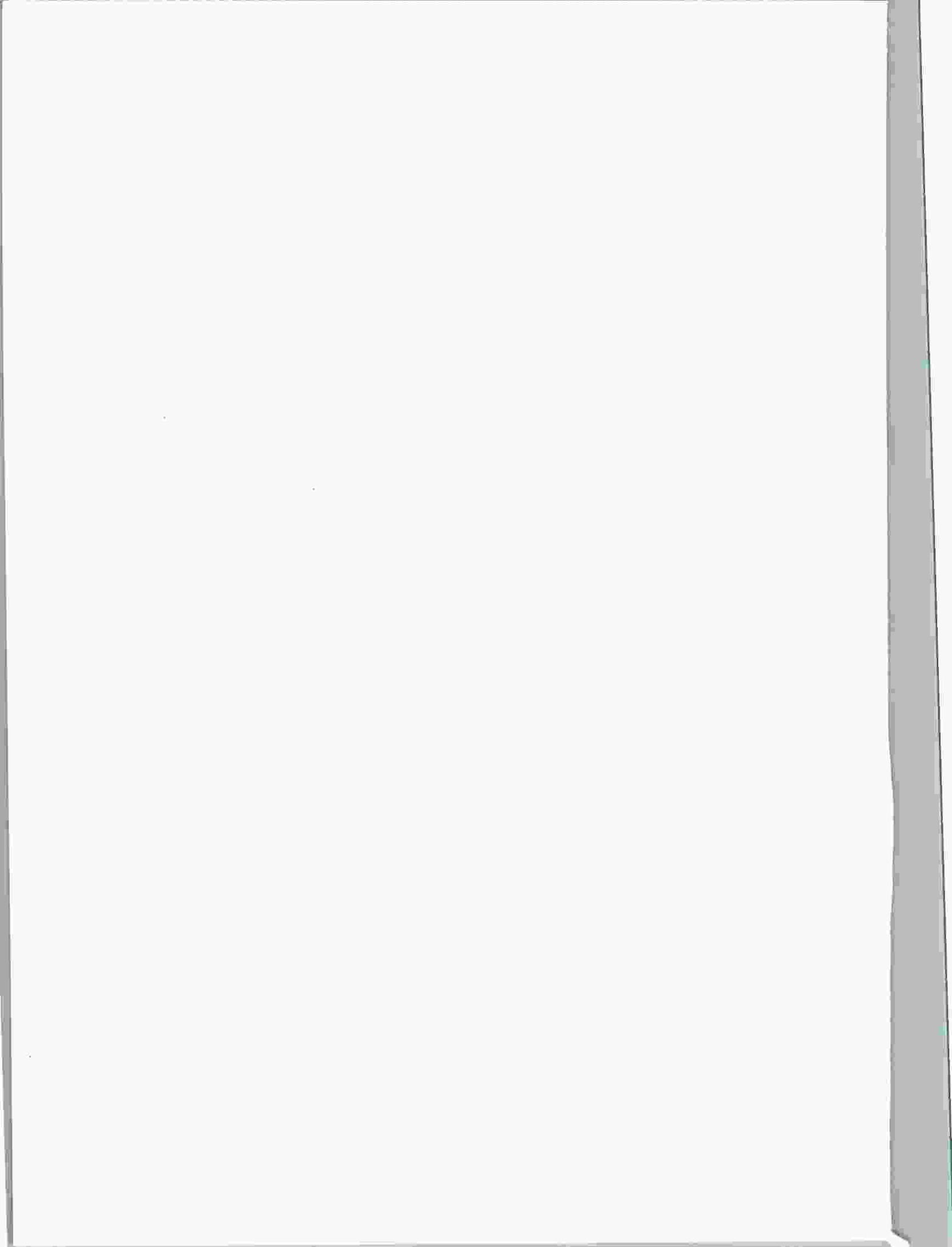

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 10/1993.
ZAGREB, 1996.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 10.
Str./pages 1-164, Zagreb, 1996.

Časopis koji je prethodio

Prinosi 1. 1993.

Prilozi 2. 1985 3 - 4. 1986 - 1987 5 - 6. 1988 -1989 7. 1990 8.1991 9. 1992

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU

Adresa uredništva/Adress of the editor's office

Institut za arheologiju

Hr - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

Telefon/phone ++385/01/611-98-84 i 537-669; fax: ++385/01/611-98-84

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

ŽELJKO TOMIČIĆ

Redakcijski odbor/Editorial committee

KORNELIJA MINICHIFFER, Zagreb

IVANČICA PAVIŠIĆ, Zagreb

ŽELJKO TOMIČIĆ, Zagreb

Urednici

MARIJA BUZZIV, Zagreb

ZORKO MARKOVIĆ, Koprivnica

ZDENKO VINSKI, Zagreb

Članovi

Prijevod na engleski/English translation

BARBARA SMITH-DEMO i GORAN HORVAJ

Prijevod na njemački/German translation

BRANKA ODINEC

Dizajn/Design

ROKO BOLANCA

Lektura/Language editor

NIVES ORAČIĆ

Korektura/Proofreading

KORNELIJA MINICHIFFER, Zagreb

IVANČICA PAVIŠIĆ, Zagreb

ŽELJKO TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/DTP

OTVORENO SVEUČILIŠTE, Odjel za izdavaštvo, Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

Tisak/Printed by

Tiskara "STUBA", Zagreb, Boškovićeve 18

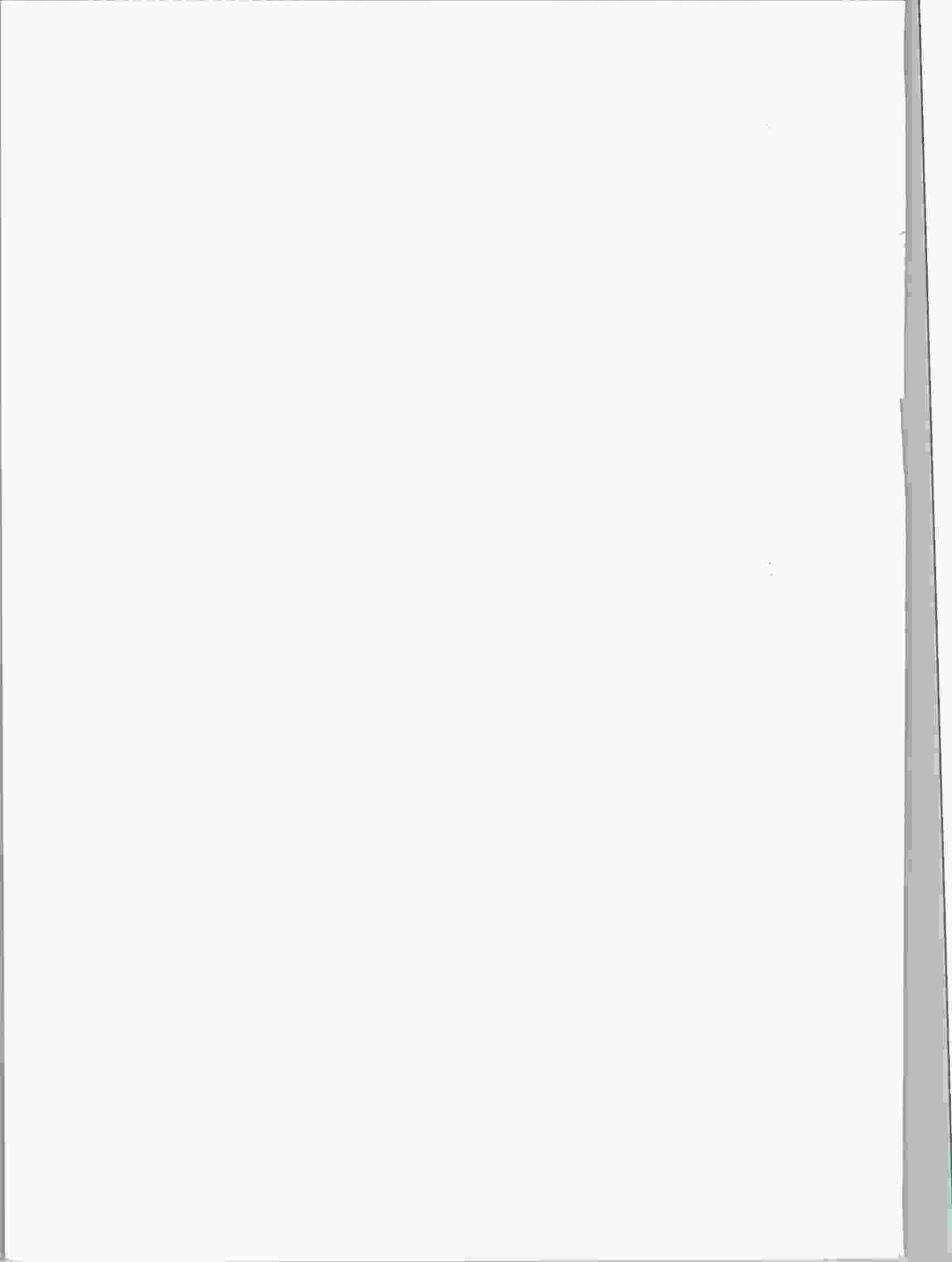
Naklada/Circulation

600 primjeraka/examples

Časopis izlazi jednom godišnje/Annual

Članci iz časopisa *Prinosi* i *Prilozi* su referirani u sekundarnim časopisima *GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz i *Bulletin de l'Association internationale pour l'étude de la mosaïque -Bibliographie*, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Paris.

Izdavanje časopisa novčano podupire
MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Akademik Duje Rendić-Miočević (1916-1993.)

Izvorni znanstveni radovi

- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Slikana keramika starčevačke kulture iz Pepelane u sjeverozapadnoj Slavoniji
- 23 IVANČICA PAVIŠIĆ
Kasnobrončanodobni nalazi s područja Virovitičko - podravske županije
- 35 JASNA ŠIMIĆ
Nalazišta Daljske grupe u Daljskoj planini - Prilog proučavanju brončanog i starijeg željeznog doba u sjeveroistočnoj Hrvatskoj
- 47 Marija BUZOVIĆ
Segestika i Siscija - topografija i povijesni razvoj
- 69 ZDENKO BURKOWSKY
Nekropole antičke Siscije
- 81 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko primjeraka staklene bijuterije iz rimskog razdoblja
- 93 HERMINE GÖRICKE - LUKIĆ
Skupni nalaz antoninijana Galijenova vremena iz Osijeka
- 103 ŽELJKO TOMIČIĆ
Na tragu Justinijanove rekonkviste. Kasnoantičke utvrde na sjevernom priobalju Hrvatske.
- 117 GORANKA LIPOVAC-VRKLIJAN
Prilog "čitanju" nekih od nalaza benediktinske opatijske crkve na Košljunu
- 131 JADRANKA BOLJUNČIĆ i ZDRAVKO MANDIĆ
Antropološka analiza kosturnih ostataka iz srednjovjekovnog groblja Zvonimirovo kod Suhopolja (Hrvatska)

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Akademik Duje Rendić-Miočević (1916-1993.)*

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Bemalte Keramik der Starčevo-Kultur aus Pepelana in Nordwestslawonien
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Spätbronzezeitliche Funde aus dem Areal des Virovitičko- und Draulandkomitats
- JASNA ŠIMIĆ
Fundorte der Daljgruppe in Daljska planina - Ein Beitrag zur Erforschung der Spätbronze - und der älteren Eisenzeit im Nordosten Kroatiens
- MARIJA BUZOVIĆ
SEGESTIKA und SISCIA - Topographie und geschichtliche Entwicklung
- ZDENKO BURKOWSKY
Die Necropolen der antiken Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Einige Exemplare der Glassbijouterie aus der römischen Epoche
- HERMINE GÖRICKE - LUKIĆ
Ein Hortfund von Antoniniani aus der Zeit des Kaisers Gallienus in Osijek
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Auf der Spur der Reconquista Iustiniana: spätantike Befestigungsanlagen an der Nordküste Kroatiens.
- GORANKA LIPOVAC-VRKLIJAN
A Contribution to the Interpretation of some of the Benedictine Abbey Church Finds on the Island of Košljun
- JADRANKA BOLJUNČIĆ i ZDRAVKO MANDIĆ
Eine anthropologische Analyse der Skelettreste aus dem mittelalterlichen Gräberfeld Zvonimirovo bei Suhopolje (Kroatien)

Stručni radovi

- 149 TAJANA SEKELI-IVANČAN
Analiza načina istraživanja srednjovjekovnih lokaliteta sjeverne Hrvatske

Prikazi

- 153 DUNJA GLOGOVIĆ
MAREK GEDL
DIE HALLSTATTEINFLÜSSE AUF DEN POLNISCHEN GEBIETEN IN DER FRÜHEISENZIT. ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU JAGIELLONSKIEGO CMLXIX, PRACE ARCHEOLOGICZNE, ZESZYT 48. NAKLADEM UNIWERSYTETU JAGIELLONSKIEGO, KRAKOW 1991, 143 STR., 55 SLIKA U TEKSTU, SAŽETAK NA POLJSKOM.
- 154 MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 13, Zadar 1991, stranica 384, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama i kartama.
- 159 Kratice

Professional papers

- TAJANA SEKELI-IVANČAN
The Analysis of the Research Methods of the Middle Age Sites of the Northern Croatia

Book Reviews

Besprechungen und Anzeigen

Abbreviations / Abkürzungen

Kasnobrončanodobni nalazi s područja Virovitičko - podravske županije

Spätbronzezeitliche Funde aus dem Areal des Virovitica- und Draulandkomitats

Izvorni znanstveni rad
Prapovijesna arheologija

*Original scientific paper
Prehistoric archaeology*

UDK 903.4 (497.5)"6377" 903.57

Primljeno/Received: 14. 06. 1993.

Mr. IVANČICA PAVIŠIĆ

Institut za arheologiju

Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb

Prikupljeni slučajni nalazi u prapovijesnoj zbirci Gradskog muzeja u Virovitici ukazali su na postojanje još dvaju kasnobrončanodobnih lokaliteta s području podravskog dijela Slavonije. Komparativnom analizom keramičkih nalaza iz Antunovca u Virovitici s onima iz eponimne nekropole s Ciglane "Valent Gazdek" u Virovitici moglo se utvrditi da postojeći nalazi pripadaju starijoj kulturi polja sa žarama faze I. ili grupi Virovitica.

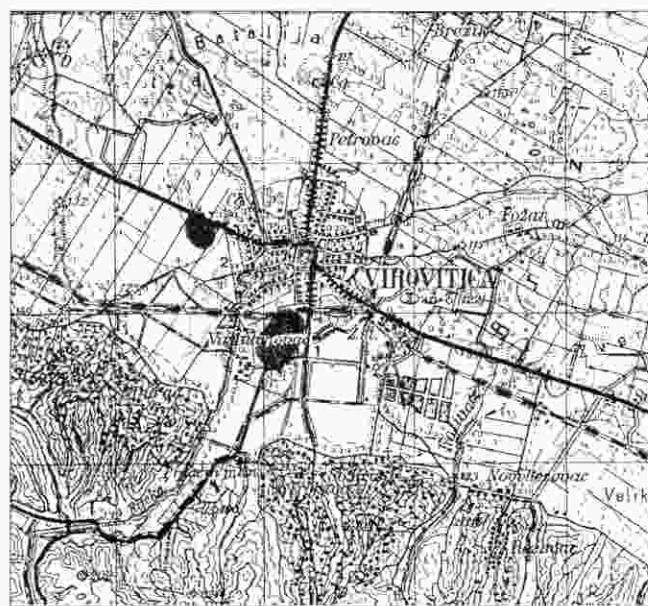
Druga skupina keramičkih nalaza s lokaliteta Ivanac u Lipovcu kod Suhopolja pokazuje također osnovne karakteristike starijeg razdoblja kulture polja sa žarama, i to vrijeme faze II. ili grupe Zagreb.

Sustavnim arheološkim rekognosciranjima prostora Virovitičko - podravske županije prikupljeni su materijalni dokazi o postojanju brončanodobnih nalazišta na položajima Antunovac u Virovitici i Ivanac u Lipovcu.¹ Riječ je o novim nalazištima koje valja pripisati starijoj kulturi polja sa žarama, odnosno grupi Virovitica i grupi Zagreb, koje su obogatile sliku života na području ovog dijela Slavonije. Na užem području Virovitice otkriveno je 1967. godine brončanodobno nalazište na položaju Ciglane "Valent Gazdek", koje je zbog bogatstva nalaza postalo eponimno nalazište i dalo naziv Virovitička grupa.

Ovom prigodom vraćamo se u neposrednu blizinu eponimnog lokaliteta Virovitičke grupe u samoj Virovitici, naime na položaj Antunovac udaljen oko 1500 m od Ciglane "Valent Gazdek". Položaj stare Ciglane, na kojoj se prostirala žarna nekropola s koje se uspješno spasiti šest žarnih grobova i nešto grobnih priloga izvan grobne jame iskopanih na samom rubu prostrane nekropole, istraživala je još 1967. godine Ksenija Vinski Gasparini. Već tada je autorica utvrdila postojanje nekropole većih razmjera, koja je po njezinoj pretpostavci morala brojiti više od stotinjak žarnih grobova (VINSKI GASPARINI 1973: 37 i d.). Svakako da je taj podatak, kao i ejelokupni istraženi materijal s nekropole, upućivao

kako na daljnje materijalne tragove iz ove prostrane nekropole s rijetkim ukopanim žarnim grobovima tako i na mogućnost postojanja naselja iz najstarije faze kulture polja sa žarama.

Već su i ranije poznati slučajni nalazi keramike s iskopa na poljoprivrednom dobru Špiritane (kt.č. 2713), koje je prikupio Zvonko Kralj i poklonio Gradskom muzeju u Virovitici. Tijekom 1968. godine proveo je Gradski muzej u Virovitici rekognosciranja na užem

Sl. 1. Karta Virovitice s položajem kasnobrončanodobnih lokaliteta (1- Antunovac, 2- Ciglane). Mjerilo 1:25000.

Abb. 1. Stadtplan von Virovitica mit der Lage spätbronzezeitlicher Fundstellen (1- Antunovac, 2- Ciglane). Maßstab 1:25000.

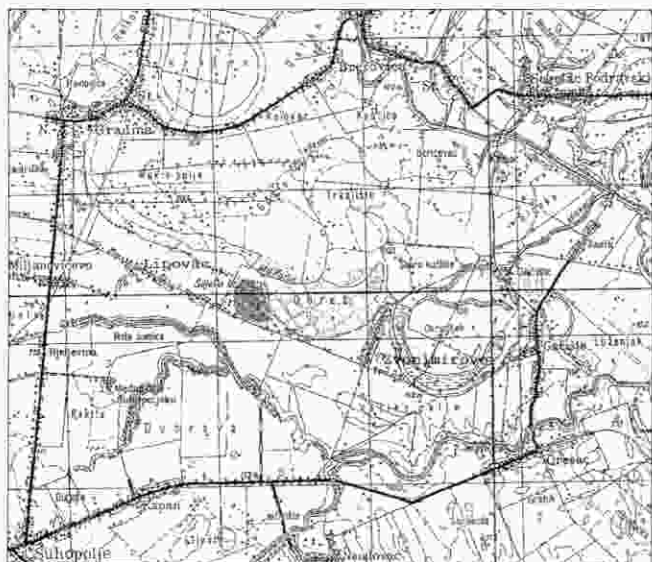
¹ Zahvaljujem kolegicama Danici Draganić i Silviji Jančevski iz Gradskog muzeja u Virovitici na pomoći i razumijevanju za ustupljene keramičke nalaze s lokaliteta Antunovac u Virovitici i Ivanac u Lipovcu. Isto tako dugujem zahvalnost akademskom slikaru Miljenku Greglu na požrtvornosti i trudu pri izradi ovih lijepih crteža.

gradskom području Virovitice i tom prigodom utvrđeno je na položaju Antunovac (Sl. 1.) postojanje brončanodobnog naselja s kojeg su prikupljeni materijalni dokazi o postojanju virovitičke grupe nalaza (MINICHREITER, 1986: 85 i d.).

Položaj Ivanac smješten je na istočnom obodu sela Lipovca na jugoistoku općine Gradina (Sl. 2.). Arheološko nalazište predstavlja blago povišenu elipsoidnu površinu južno od velikog presahlog nekadašnjeg meandra desne obale rijeke Drave, na kojoj je prilikom rekognosciranja otkrivena keramika brončanodobnog, latenskog i srednjovjekovnog obilježja. Položaj nalazišta upućuje na postojanje kontinuiranog života i stalnog naseljavanja. Većina arheoloških nalaza prikupljena je na kt. č. broj 2486/2 i 2493 i pohranjena u Gradskom muzeju u Virovitici.

Prigodom analize kvalitete slučajnih nalaza s lokaliteta Antunovac kao i onih s lokaliteta Ivanac u Lipovcu moglo se ustvrditi da su zastupljene tri osnovne skupine keramike. Gruba keramika je među nalazima s oba navedena lokaliteta najslabije zastupljena, pa tako možemo izdvojiti jedini fragment nalaza trbušastog lonca s jezičastim drškama iz Antunovca (T. 1, 1). Posuda je izrađena iz nedovoljno pročišćene gline s primjesom pijeska ili pljeve s dosta nemarno izvedenom vanjskom površinom stijenki oker-žute boje, jednolično pečene površine.

Prijelazna keramika rađena je iz pročišćene gline, dobro je pečena s manjom primjesom kvarcitnih zrnaca. Među ovim nalazima boja varira od ružičasto-smeđe preko sive do crne. Od oblika posuda zastupljeni su trbušasti lonci s trakastom drskom (T. 2, 5-7), kupe na nozi (T. 1, 2, 4), konična zdjela (T. 2, 2) i konična šalica (T. 3, 1).

Sl. 2. Karta okolice Lipovca s položajem kasnobrončanodobnog lokaliteta (I-Ivanac). Mjerilo 1:25000.

Abb. 2. Karte der Umgebung von Lipovac mit der Lage spätbronzezeitlicher Fundstelle Ivanac. Maßstab 1:25000.

Fina keramika izdvaja se svojom fakturama od ostalih tipova posuda s ovih obaju spomenutih nalazišta. Izrađena iz pročišćene gline i jednolično pečena, tanjih je stijenki s tragom poliranja na vanjskoj površini. Zastupljen je oblik trbušaste zdjele s koso kaneliranim trbuhom i trakastom drskom na ramenu posude (T. 3, 4), trbušasta zdjelica virovitičkog tipa I (T. 2, 3), bikonična zdjelica virovitičkog tipa II (T. 2, 4), bikonična zdjelica s cilindričnim vratom (T. 3, 3), žara tipa grupe Zagreb (T. 3, 2) i plitica uvijenog oboda na unutrašnju stranu (T. 3, 5).

Za prikupljene pojedinačne nalaze s lokaliteta Antunovac u Virovitici pokušali smo tipološkom analizom utvrditi okvirnu vremensku pripadnost ovih nalaza. Iz navedenih analognih tipova posuda s virovitičke nekropole, za koju je Ksenija Vinski Gasparini izradila posebnu tipološku tabelu svih zastupljenih osnovnih oblika posuda, moglo se iz pristupačnog izbora slučajnih nalaza zaključiti da su na ovom lokalitetu zastupljeni neki osnovni oblici posuda, kao što su; lonac, zdjele, zdjelice tipa I i II, šalica i kupe na nozi.

Od vodećih oblika posuda izdvaja se trbušasti lonac s izvučenim i izrazito zaravnjenim obodom (T. 1, 1) kakvi se i inače susreću u virovitičkoj skupini nalaza, kako u Virovitici među nalazima iz uništenih grobova (VINSKI GASPARIINI 1973: 11, 8), tako i u zatvorenoj grobnoj cjelini u Sirovoj Kataleni u grobu 4 (VINSKI GASPARIINI 1973: 15, 6). Ovaj tip trbušastog lonca s izduženim koničnim vratom, zaravnjenim širokim obodom i dvjema jezičastim drškama na ramenu posude pokazuje izrazitu tipološku srodnost s ovim već ranije spomenutim nalazom iz uništenog groba u Virovitici. Lonac iz Sirove Katalene ima nešto sniženi vrat i kratku prstenastu nogu i pripada skupini keramičkih posuda virovitičke grupe, koji inače nije brojno zastupljen u toj skupini nalaza (VINSKI GASPARIINI 1973: T. 15, 6). Analogije za ovaj tip trbušastog lonca s izduženim vratom i dvjema jezičastim ili tunelastim drškama susrećemo i među ostalim kasnobrončanodobnim lokalitetima iz vremena Br D stupnja u Tirolu u Hötting-Mortz grupi (PITTIONI 1957: sl. 319, 1), tako i u nekropoli Baierdorf u Donjoj Austriji (PITTIONI 1957: sl. 294). U sjeverozapadnoj Mađarskoj među transdanubijskim nalazima ovaj tip lonca, prema Patekovej, pripada tipu 15 u skupini lonaca (PATEK 1968: T. VIII, 13). Upotrebljavaju se tijekom Ha A perioda starije kulture polja sa žarama, s učestalom zastupljenošću među nalazima kako iz naselja tako i iz nekropola, kao što to prikazuju nalazi iz Széttendre i Sütto (PATEK 1968: T. CXXIV, 3; T. CVIII, 5).

Od manjih posuda iz Antunovca sačuvana je zdjelica zaobljena trbuha s izduženim ljevkastim vratom i trakastom drskom koja spaja rame i obod posude (T. 1, 3). Osobitost ovih zdjelica očituje se u odijeljenosti ramena od trbuha posude s plitko urezanim vodoravnom crtom, čime se postigla jednostavnost oblika i skladnost forme (MINICHREITER 1984: str. 85; T. 1, 3). Rađena je iz pročišćene gline, tanjih je stijenki, oker-žute boje i uglačane površine. Pripada tipu I zdjelice virovitičke grupe s najbližim analogijama u grobu 2 i 3 u nekropoli

u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 8; 7, 10). Trakasta drška kod virovitičkih zdjelica obično spaja vrat i rame posude, a u drugom slučaju spaja rame i obod posude. Vrlo rijetko ove trakaste drške nadvisuju širok obod posude; dosad se takav nalaz javlja, uz ovu našu zdjelicu iz Antunovca, na još dvije zdjelice, kao što su to primjeri zdjelica iz uništenog groba u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 9, 2), te u Severinu kod Bjelovara (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: T. 1, 2). U Drljanovačkom grobu 4 uz ostale tipove posuda svojstvenih za I. fazu kulture polja sa žarama, sadrži i zdjelicu virovitičkog tipa I s trakastom drškom koja neznatno nadvisuje obod (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: 15; T. 2,2).

Od prikupljenih nalaza iz Antunovca mogla se raspoznati i zdjelica tankih stijenki, jednolične ružičaste boje (T. 1, 5). Premda fragmentarna pripada uobičajenom tipu virovitičkih zdjelica bikoničnog trbuha s naglašenim vodoravnim bridom po sredini trbuha, kratkog cilindričnog vrata i širokog izvijenog oboda na van. Nedostaje mala trakasta drška koja je obično spajala rame i vrat posude. Prema podjeli virovitičkih zdjelica, kako je to učinila Ksenija VINSKI GASPARINI, ova naša zdjelica ubraja se u tip II zdjelica s bikoničnim trbuhom virovitičke grupe (VINSKI GASPARINI 1973: 39-40, T. 11:9). Kako je ovaj tip zdjelica u virovitičkoj nekropoli dobro zastupljen, potražili smo njezine analogije u grobovima 2 i 5 u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 8, 6; 9: 4-5). Ovaj tip zdjelica pripada skupini uobičajenih oblika keramičkih priloga virovitičke grupe, kako u samoj nekropoli u Virovitici tako i u nekropoli u Drljanovcu u grobu 4 (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: T. II, 2), te u naselju Mali Zagreb u Špišić Bukovici (PAVIŠIĆ 1991: T. 4, 1). U nedostatku donjeg kontusa posude, odnosno samog dna, navedena pretpostavka ne isključuje mogućnost da zdjelica možda pripada i kupi na nozi, koje su česte u virovitičkoj skupini posuda s bikoničnim trbuhom i naglašenom vodoravnom ertom na ramenu posude (VINSKI GASPARINI 1973: T. 7, 3; 9, 6).

Fragmentarni nalazi ramena i bikoničnog trbuha s modeliranim bradavičastim ispupčenjem dopunjuju spoznaju o načinu ukrašavanja ovih zdjelica, na kojima se uz okrugle i trakaste ručke javljaju i bradavičasta ispupčenja koja su imala samo dekorativnu ulogu (T. 2, 4). Možemo ih uvrstiti u II tip zdjelica virovitičke grupe prema tipološkoj tabeli Ksenije Vinski Gasparini (VINSKI GASPARINI 1973: 39). Svoje podrijetlo ovaj tip zdjelica vuče iz srednjeg brončanog doba južne Transdanubije, kao što je to napomenula Ksenija Vinski Gasparini na primjerima iz nekropole Sármelek i naselja Sághegy (VINSKI GASPARINI 1973: 39). Vrlo bliske analogije vide se na primjercima zdjelica u grobu 9 u nekropoli Sármelek (PATEK 1968: T. 3, 37; T. L, 3; T. XV, 14).

Nalaz iz Antunovca dopunjuje još jedan rijedak nalaz zdjelice s istanjenim, povijenim obodom na nutarnju stranu, te ukrašenu trima vertikalnim plastičnim rebrima na trbuhu posude, čime se ne uklapa u tipologiju uobičajenih posuda s virovitičkih lokaliteta (T. 2, 3). Grob 7 u Drljanovcu sadrži pliticu s koso kaneliranim ramenom uz ostale posude svojstvene za virovitičku grupu, datiran

je u I. fazu starije kulture polja sa žarama (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: T. IV, 4). Ukrašavanje plastičnim rebrima ramena ili trbuha posude uobičajen je stil ukrašavanja virovitičkih žara, koji se u ovom slučaju aplicirao na manju posudu i ovo je zasad jedini takav primjerak ukrašavanja zdjelica na ovim prostorima.

Kupa na nozi iz Antunovca manjih je dimenzija od uobičajenih tipova kupa na nozi, oker-smečkaste boje, tanjih stijenki i rađena je iz pročišćene gline (T. 1, 4). Zaobljena je trbuha, kratkog cilindričnog vrata blago povijenog prema van na zaravnjenom širokom rubu otvora. Mala okrugla ručka spaja rame i obod posude i neznatno ga nadvisuje. Rame posude ukrašeno je još s trima vodoravno plitko žljebljenim ertama, koje jasno dijele rame od trbuha posude. Izduženo konično dno posude počiva na kratkoj prstenastoj šupljoj nozi, tankih je stijenki, izrađena iz pročišćene gline, oker-smeđe boje. Srodan primjerak ovog tipa kupe na nozi nalazimo u grobu 2 u Virovitici, koji fakturom, dimenzijama i načinom ukrašavanja potpuno odgovara našem nalazu, dapače potvrđuje pripadnost virovitičkoj skupini nalaza.

S ovog lokaliteta potječe još jedna fragmentarna konična noga, vjerojatno od jedne veće kupe na nozi, čija je površina perforirana četverim kružnim otvorima uzduž cijele površine noge (T. 1, 2). Gornji dio pokrovne zdjele ili kupe na nozi nije se sačuvao, ali se prema osnovnoj klasifikaciji nalaza virovitičke grupe posuda može pretpostaviti, odnosno utvrditi, da je konus posude bio neznatno većih dimenzija koji je nosila ova konična šuplja noga. Fragmentarna noga kupe na nozi debljih je stijenki, rađena iz pročišćene gline oker-ružičaste boje. Najbliže analogije ovom tipu posuda nalazimo na lokalitetu u Đakovačkoj Breznici na prostorima istočne Slavonije, koji je Ksenija Vinski Gasparini pripisala virovitičkoj grupi (VINSKI GASPARINI 1973: T. 16, 6). Kupa na nozi u Đakovačkoj Breznici ima samo jedan kružni otvor na koničnoj nozi iznad kojeg se uzdiže bikoničan korpus gornjeg dijela posude. Ovaj primjerak noge s četverim kružnim otvorima dosad je jedina takva pojava među nalazima s područja Virovitičko-podravске županije.

Kupe na nozi među nalazima virovitičke grupe zasad su poznate u više od desetak primjeraka i predstavljaju češći tip posuda s nekropola i naselja na prostorima savsko-dravskog međurječja. I inače se kupe na nozi javljaju u najstarijoj fazi kulture polja sa žarama, a potom se kao grobni prilog povlače iz upotrebe u II. fazi kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Napomenimo da se kupe na nozi javljaju u različitim oblicima i dimenzijama; ili su glatkih ili ukrašenih površina trbuha ili ramena posude. Zastupljeni su primjerci kupa na nozi sa zaobljenim trbuhom, kratkim cilindričnim vratom te kraćom ili širom koničnom nogom, kao na primjeru kupe u grobu 2 u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 10, 6-8), te u grobu 5 u Drljanovcu (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: T. III,3), i Đakovačkoj Breznici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 16, 6). Tip kupa na nozi s bikoničnim trbuhom zastupljen je u grobovima 1 i 5 u nekropoli u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: 7, 3; T. 9, 6), u grobu 2 u Sirovoj

Kataleni (VINSKI GASPARINI 1973: T. 14, 8), ili na primjeru slučajnih nalaza s lokaliteta Lanici u Gačištu (PAVIŠIĆ 1992: T. 5, 7). Na oba tipa kupa na nozi javlja se mala okrugla ručka koja spaja rame i obod posude. Najčešće se ove ručke javljaju podno samog širokog oboda posuda među nalazima u nekropolama u Virovitici i Sirovoj Kataleni, kao i u Gačištu, dok se u Drljanovcu javlja trakasta ručka koja blago prelazi obod posude (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: T. I, 3).

Oba tipa kupa na nozi vuku svoje podrijetlo iz srednjeg brončanog doba srednjeg Podunavlja još od Knovitze kulture preko Karpatske kotline i Piliny kulture do savsko-dravskog međurječja, gdje postaju jedan od dominantnih tipova posuda u virovitičkoj grupi (VINSKI GASPARINI 1973: 40 i d.).

Među rijetkim nalazima iz Antunovca sačuvan je i fragmentarni nalaz zdjele, široka otvora s izvijenim i zadebljalim obodom na vanjsku stranu (T. 1, 6). Pripada tipu finih posuda rađenih iz pročišćene gline, oker-smeđe boje. Analogne primjerke ovog tipa zdjela susrećemo u Virovitici u grobu 3 (VINSKI GASPARINI 1973: T. 8, 9), u grobu 2 u Sirovoj Kataleni (VINSKI GASPARINI 1973: T. 14, 4) među osnovnim oblicima posuda svojstvenim za virovitičku grupu posuda. I ovaj tip zdjela vuče svoje ranije podrijetlo iz srednjeg brončanog doba s područja srednjeg Podunavlja, Donje Austrije preko Transdanubije do savsko-dravskog međurječja. Svojestven je za cijelo područje kulture polja sa žarama, osobito za stupanj Br D, čiji se razvojni slijed prati do Ha B stupnja. Prema tipološkoj tabeli E. PATEK, riječ je o zdjeli tipa II, s izvijenim obodom i udubljenim dnom (PATEK 1968: 100; T. VI, 8-10). Na području Transdanubije pokazuje savršeniju formu koja se očituje u cjelokupnom oblikovanju tog tipa zdjela. Donji konus zdjele dobiva izrazito naglašen kratak trbuh oštro profiliran, dok je široki obod posude zadebljao te izvijen na vanjsku stranu, povijajući se lučno prema dolje (PATEK 1968: T. VI, 8, 10).

U virovitičkoj nekropoli ovaj tip zdjela može se pratiti u nekoliko varijanti kao što su;

- A - zdjele sa zaobljenim kratkim trbuhom (VINSKI GASPARINI 1973: T. 8, 2; T. 10, 4),
- B - zdjele koje posjeduju kratki konični trbuh s drškom ispod oboda posude (VINSKI GASPARINI 1973: T. 8, 9; T. 9, 3),
- C - zdjele koje imaju izrazito izdužen koničan trbuh s drškom podno samog širokog oboda (VINSKI GASPARINI 1973: T. 10, 3),

Promatrajući cjelokupan izbor virovitičkih zdjela s izvijenim obodom na vanjsku stranu u usporedbi s onima iz nekropola Sármelek i Jánosház u Transdanubiji, raspoznaje se da svaka varijanta naših zdjela nema tako oštro izvijen obod na vanjsku stranu i povijen prema dolje, kao što se to susreće na mađarskim lokalitetima (PATEK 1968: 100 i d.).

Ručke na lokalitetu Antunovac u Virovitici nešto su bolje zastupljene među ostalim keramičkim nalazima unutar kojih se izdvajaju male okrugle ručke i veće trakaste ručke. Uz ovaj oblik ručki javlja se i tip drški u

tri varijante kao što su: tunelaste, jezičaste i bradavičaste drške.

Jezičasta drška zastupljena je samo jednim primjerkom koji je pripadao većem loncu širokog izvijenog oboda, grublje fature (T. 1, 1). Pripada uobičajenom tipu virovitičkih posuda s postavljenom drškom na prijelazu ramena u trbuh posude, kao što je to primjer lonca iz uništenog groba u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 11, 8). Pojava plastičnih bradavičastih ispupčenja na ramenu posude, unakrsno raspoređenih po površini zdjelica, čest je način ukrašavanja virovitičkih posuda. U našem slučaju sačuvan je ulomak ramena i trbuha posude s okruglim bradavičastim ispupčenjem modeliranim na vanjskoj površini posude, upotpunjen kružnom ureznom crtom, tankih stijenki, rađen iz pročišćene gline sivo-crne boje s tragom poliranja na vanjskoj površini (T. 2, 4). Ovakav način ukrašavanja posuda virovitičke grupe javlja se na oba tipa zdjelica, kako na onima sa zaobljenim trbuhom tako i na onima s bikoničnim trbuhom (VINSKI GASPARINI 1973: T. 9, 4; ISTA: T. LXXXVI, 7). Veće plastične bradavice zastupljene su također među nalazima virovitičke grupe u grobovima u Sirovoj Kataleni, kao na žari u grobu 1 (VINSKI GASPARINI 1973: T. 14, 1), te pokrovnoj zdjeli širokog izvijenog oboda iz groba 2 (VINSKI GASPARINI 1973: T. 14, 5), ili među nalazima iz uništenih grobova u Virovitici (VINSKI GASPARINI 1973: T. 11, 3).

Sačuvani primjerak tunelaste drške s malim kružnim otvorom na unutarnjoj površini podsjeća na jedinstven način ukrašavanja virovitičkih žara i lonaca (T. 2, 1). One se inače susreću samo među nalazima najstarije faze kulture polja sa žarama, što su potvrdile zatvorene grobne cjeline virovitičke grupe u Virovitici i Sirovoj Kataleni (VINSKI GASPARINI 1973: T. 7; 2,6; T. 8; 1, 4; T. 11; 1, 3, 5). Ova mala tunelasta drška srodna je čestim nalazima istog tipa drški u kasnobrončanodobnom naselju Mali Zagreb u Špišić Bukovici (PAVIŠIĆ 1991: T. 5,2). U Drljanovečkoj nekropoli one nisu oblikovane kao prave tunelaste drške niti sadrže mali tunelasti otvor uzduž cijele površine, nego su to obične jezičaste drške (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: 3,4; 4,1; 5,1).

Dobro je sačuvan ulomak manje posude, vjerojatno bikonične zdjelice ili kupe na nozi s okruglom ručkom koja spaja rame i obod posude, blago izvijen na vanjsku stranu sa zaravnjenim širokim rubom otvora (T. 2, 6). Tanjih je stijenki, izrađen je iz pročišćene gline, oker-ružičaste boje. Ovakav oblik malih okruglih drški javlja se obično među virovitičkim nalazima na zdjelicama ili kupama na nozi. Prije bismo bili skloni ovaj fragmentarni ulomak posude pripisati kupama na nozi virovitičkog tipa, kod kojih se okrugle ručke javljaju neposredno ispod samog oboda, nekako stiješnjeno postavljene spajaju rame posude. Već raniji primjerak kupe na nozi iz Virovitice iz uništenih grobova po fakturi i obliku ručke potpuno odgovara prethodnom razmišljanju (VINSKI GASPARINI 1973: T. 10, 6). Dopunjuje ga nalaz ručki iz Gačišta kakve se i na ovom lokalitetu javljaju u nekoliko primjeraka (PAVIŠIĆ 1992: T. 3, 2-3).

Veća trakasta ručka proširene vanjske površine s kratkim, gotovo okruglim presjekom, po svojoj masivnosti pripadala je većoj posudi, žari ili pokrovnoj zdjeli širokog otvora povijenog na vanjsku ili unutarnju stranu (T. 2, 5). Analogije nalazimo na žari iz uništenih grobova u Virovitici (VINSKI GASPARIĆ 1973: T. 2) na zdjeli s izvijenim obodom na van (VINSKI GASPARIĆ 1973: T. 10, 4) ili na trbušastoj žari s visokim cilindričnim vratom u grobu 3 u Sirovoj Kataleni (VINSKI GASPARIĆ 1973: T. 15, 1). Od trakastih ručki sačuvan je još jedan tip četvrtaste presjeka (T. 2; 8), kakav srodan oblik ručke nalazimo na posudi izvijenog širokog oboda na vanjsku stranu u brončanodobnom naselju u Belom Manastiru; nekolicina tih posuda pripisuje se kulturnom krugu Baierdorf Velatice (VINSKI GASPARIĆ 1956: T.XI, 36).

U sklopu nalaza s lokaliteta Ivanac u Lopovcu sačuvala se fragmentarna zdjelica s bikoničnim trbuhom, izduženim ljevkastim vratom i fragmentarnom trakastom ručkom na ramenu posude (T. 3, 4). Je li ta trakasta ručka spajala sam obod posude ili ga je nadvisivala, ne možemo po ovom fragmentarnom ulomku šalice razabrati. Naglašen bikoničan trbuh ukrašen je kosim kanelirama, koje se gube u kratkom koničnom donjem dijelu posude, čime se po načinu ukrašavanja uklapa u čestu skupinu nalaza iz Lipovca. Ovaj tip zdjelice odgovara ostalim tipovima zdjelica te vrste poznatih iz mlađe faze kulture polja sa žarama ili grupe Zagreb, kao što su nalazi iz Belog Manastira (VINSKI GASPARIĆ 1973: T. 22, 4) ili iz Male Pупelnice na primjeru terine (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1988: sl. 4, 2). U Križevcima na lokalitetu Ciglana javlja se osebujan tip šalice s uzdignutom trakastom drškom, kratkim trbuhom te izduženim koničnim dijelom dna posude (HOMEN 1982: T. 1, 2). U zapadnoj Transdanubiji, po Patekovoju, ovaj tip zdjelice javlja se u nekoliko varijanti od Br D stupnja pa kroz cijeli Ha A stupanj sve do početka Ha B stupnja (PATEK 1986: T. 7, 26). Srodna varijanta zdjelica potječe iz brončanodobnog naselja Velem i datirana je u Ha A stupanj, a javlja se i među nalazima iz Magyaralmása (PATEK 1986: 107 - 108).

Uz ove svojstvene nalaze II faze kulture polja sa žarama neizostavno na ovom lokalitetu kao i na već ranije spomenutom Gačištu kod Suhopolja (PAVIŠIĆ 1992: T. 2, 4-7) susrećemo među oblicima posuda i plitice, sa svojim osebujnim načinom ukrašavanja - izražajnim facetiranjem ili kosim kaneliranjem, čime obod poprima izgled turbana - "Turbanrand" (T. 3, 5). Na lokalitetu Mali Zagreb u Špišić Bukovici zastupljen je također ulomak plitice s dubokim kosim kanelirama, koje dekorativno ukrašavaju rame i trbuh plitice (PAVIŠIĆ 1991: T. 3, 3), na lokalitetu Lanici u Gačištu kod Suhopolja s nekoliko varijanti kosih kanelira proizvoljno raspoređenih po površini posude (PAVIŠIĆ 1992: T. 2; 4, 7), te na lokalitetu Ciglana u Križevcima s izrazito modeliranim facetama, datiranim u kasni Br D, odnosno Ha A1 stupanj (HOMEN 1982: T. 1, 4). Iz naselja starije kulture polja sa žarama u Belom Manastiru, uz karakteristične plitke zdjelice s visokim ručkama, javlja se i ulomak vrča cilindričnog vrata s koso kaneliranim trbuhom i bradavicom, čime se ova vrsta posuda uklapa

u tipičan inventar nalaza kulturne grupe Baierdorf-Velatice (VINSKI GASPARIĆ 1956: T.XI: 31, 33, 35). Ovaj tip posuda susrećemo još od srednjeg brončanog doba, koji postaje jednim od dominantnih oblika posuda u starijoj fazi grupe Baierdorf - Velatice, kakve susrećemo na lokalitetima u Donjoj Austriji na nekropolama Baierdorf i Gaiselberg (PITTIONI 1954: sl. 294-295).

Bikonična zdjela s izduženim cilindričnim vratom, istanjenim širokim izvijenim obodom na vanjsku stranu, pripada skupini fine keramike tankih stijenki, okeržučkaste boje s tragom poliranja na vanjskoj površini (T. 3, 3). Svojim stilskim osobinama uklapa se u krug nalaza specifičnih za grupu Baierdorf - Velatice, čiji se utjecaj širio iz istočno-alpskog prostora iz Donje Austrije preko južne Moravske na naše prostore. U neposrednoj blizini Lipovca u Gačištu na položaju Lanici na području općine Suhopolje već smo se ranije susreli s gotovo isto-vjetnom posudom ovog tipa (PAVIŠIĆ 1992: T. 4, 4).

Zdjela iz Gačišta gotovo je istih dimenzija - fature, tankih stijenki te iste boje, samo ukrašena vodoravnom trakom otiska prstiju uzduž naglašenog hrpta bikoničnog trbuha. Srodne analogije nalazimo u brončanodobnom naselju Igrišće na Kalniku na zdjelici čiji je kratki trbuh ukrašen kosim plastičnim rebrima (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1993: sl. 3) te u inventaru žarnog groba iz Dalj-Studenca istočno od Osijeka, gdje je takva zdjela datirana iglom u obliku leće u II. fazu kulture polja sa žarama (ŠIMIĆ 1988: 17, crtež na str. 61). Zdjelice ovog tipa susreću se među svojstvenim tipovima zdjela grupe Baierdorf - Velatice na prijelazu Br D stupnja i početka Ha A1 stupnja, kao što su primjeri zdjela iz Illmitza u Donjoj Austriji (PITTIONI 1954: sl. 298, 13), te zdjele iz Blučine (RIHOVSKY 1963: T. 101, 1). U Rabelčevoj vasi na kasnobrončanodobnom naseobinskom lokalitetu kod Maribora ova-kav tip bikonične zdjele datiran je iglom s narebrenom glavicom u Br D stupanj (STRMČNIK GULIĆ 1988-1989: T. 4, 12). U zapadnoj Transdanubiji, po Patekovoju, ova zdjela odgovarala bi tipu 6 zdjela sa S profilom, poznatom s lokaliteta Nyergesújfalu i datiranom u Br D (PATEK 1986: T. CXI, 10).

Postoji tip šalice s bikoničnim trbuhom, naglašen na središnjem hrptu, s istanjenim širokim rubom otvora (T. 3, 1). Treba istaknuti da se u ovom tipu šalice nazire dvostruki konus trbuha, koji postaje dominantan oblik posude u II. fazi kulture polja sa žarama. Dvostruki konus na šalicama, zdjelicama i žarama grupe Baierdorf - Velatice postaje dominantan način oblikovanja posuda Ha A i Ha B stupnja, kako je to prikazano na Pittionijevoj tipološkoj tabeli keramike iz Unterradla (PITTIONI 1954: sl. 296). Tip šalice s naglašenim dvostrukim konusom trbuha posude iz Lipovca pripadao bi tipu 7 po Pittionijevoj tabeli (PITTIONI 1954: T. 3, 1).

Od većih posuda zastupljen je samo jedan ulomak ramena žare s horizontalno žljebljenim kružnim nizovima, fine fature crne boje i poliran na vanjskoj površini (T. 3, 2). Ovaj iako skroman ulomak ramena žare, prema već definiranoj tipološkoj tabeli žara grupe Baierdorf - Velatice i sukladno tome onih koje je Ksenija Vinski Gasparini jasno okarakterizirala grupom Zagreb, pripa-

dao bi tipu žara sa sploštenim trbuhom, kratkim cilindričnim vratom i razvraćenim obodom. Ovaj tip žare susreće se u grobu 1 u nekropoli Zagreb - Vrapče (Vinski Gasparini 1983: T. LXXXVII, 1), u Zlataru (Vinski Gasparini 1983: T. LXXXVII, 9).

Već smo se susretali na lokalitetu Lanici u Gačištu s vrlo sličnim ulomkom posude, koji je također upućivao na istu vrstu posude, odnosno na trbušastu žaru s uzdignutim cilindričnim vratom i široko izvijenim obodom na vanjsku stranu (Pavišić 1992: T. 5, 1-2). Na istočnoalpskom prostoru ovaj tip žara zastupljen je u Hötting Mörtz grupi, datiranim u vrijeme Ha A1 stupanj po Pittioniju što evidentno upućuje na kulturne utjecaje iz kulturnog kruga Baierdorf - Velatice (Pittioni 1954: 444, sl. 321).

Ulomak manje okrugle ručke s okomitim bridom uzduž vanjske površine uklapa se u uobičajeni slijed tipova ručki svojstvenih za II fazu starijeg razdoblja grupe Zagreb (T. 2, 7). Ovaj nešto naglašen brid po sredini površine ručke nema još onaj facetirani rub po kojem bismo mogli govoriti o pripadnosti kasnijoj fazi grupe Zagreb, ali već njegova istanjena forma i plastičnost odaju osobine II. faze, kao i preostali sačuvani dio trbuha posude, što upućuje na način izrade keramike stila Baierdorf - Velatice. Ovaj tip okruglih ručki susrećemo na manjim posudama kao što su zdjelice s okruglim ili bikoničnim trbuhom u grobu 9 u Drljanovcu datiranim u vrijeme II. faze grupe Zagreb (Majnarić Pandžić 1988: sl. 2).

Uvidom u ovaj skromni izbor keramičkih nalaza iz Antunovca u Virovitici i onih iz Ivanca u Lipovcu pokušali smo iznijeti svoje viđenje obaju brončanodobnih lokaliteta i stvoriti neke pretpostavke koje su proizašle iz terenskog rekognosciranja, kao i tipološkog vrednovanja pojedinih keramičkih nalaza.

Položaj Špiritane na lokalitetu Antunovac u Virovitici za koji je već Kornelija Minichreiter upozorila da možda postoji brončanodobno naselje 1986. godine, ovi iako skromni keramički nalazi, bez ijednog brončanog predmeta, mogu za sada indicirati postojanje tog tipa nalazišta. Naime, svakako da u tom pogledu treba biti oprezan što se tiče karaktera nalazišta, jer ni ova pretpostavka ne isključuje mogućnost postojanja nekropole kulture polja sa žarama. Pojedini oblici posuda, kao zdjele, zdjelice tipa I i II, lonac i kupa na nozi uklapaju se u osnovnu tipološku tabelu virovitičkih posuda. Nedostaju tipične virovitičke žare s uzdignutim cilindričnim vratom, zaravnjenim širokim obodom s tunelastim ili jezičastim drškama, kao i velike zdjele zaravnjenog ili izvijenog oboda na vanjsku stranu s koničnim ili trbušastim kratkim dnom posude, obično s jednom trakastom drškom na ramenu posude, kakve inače poznajemo iz zatvorenih grobnih cjelina u nekropolama u Virovitici i Sirovoj Kataleni. Zasad se prema ovom izloženom repertoaru keramičkih nalaza iz Antunovca moglo uočiti da on svojim stilskim osobinama pripada vremenu virovitičke grupe, odnosno vremenu najstarije faze kulture polja sa žarama na ovim prostorima.

Virovitička grupa nosilac je formiranja kulture polja sa žarama sa središtem vjerojatno u srednjoj Podravini, čiji se teritorij rasprostranjenosti prati na istok sve do Iloka a na zapad preko kalničko-bilogorske visoravni na područje Medvednice tijekom Br D stupnja. Keramika virovitičke grupe pokazuje izrazitu srodnost s nekim oblicima posuda osobito iz zapadne Transdanubije, što se lako uočava u našem izboru nalaza, a kroz to je i olakšana mogućnost datiranja na osnovi već pouzdano datiranih metalnih nalaza iz tih zatvorenih grobnih cjelina.

Keramički nalazi grupe Zagreb stoje pod snažnim utjecajem istočno-alpskog kulturnog kruga, uz pojavu novih etničkih promjena u srednjem Podunavlju na prijelazu Br C u Br D stupanj te pojava populacije koja je nosilac kulturne grupe Baierdorf - Velatice kasnog Br D stupnja i početka Ha A1 stupnja. To se očituje u pojavi naglašenih bikoničnih profila trbuha posuda, obično s uzdignutom trakastom ručkom koja nadvisuje obod, te izrazito facetiranih oboda i koso kaneliranih trbuha posude. Sve su to nove stilske osobine koje prate nove oblikovne forme posuda i njihovu dekoraciju, napuštajući klasične oblike posuda i način ukrašavanja virovitičkog stila, vjerojatno autohtonog podrijetla (Vinski Gasparini 1986: 566 i d.). U taj vremenski okvir datirani su i naši nalazi keramike s lokaliteta Ivanac kod Lipovca sa svim stilskim osobinama koje su ranije navedene u tekstu.

LITERATURA

1. HÖMEN, Z., 1982. "Novi kasnobrončanodobni lokalitet u Križevcima", *MuzVj* 5, Varaždin, 18-24.
2. HÖMEN, Z., 1989. "O zanimljivom nalazu iz Martincea kraj Križevaca", *MuzVj* 12, Bjelovar, 14-20.
3. KÖSZEGI, F., 1988. "The history of Transdanubia during the late bronze age", Budapest.
4. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, N., 1988. "Prilog poznavanju brončanog doba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj", *ARadRasp* 11, Zagreb, 81-98.
5. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, N., 1993. "Naselje kasnog brončanog doba na Kalniku", *Katalog izložbe, Križevci*, 1-6.
6. MINICHREITER, K., 1986. "Pregled arheoloških nalaza na području općine Virovitica", *VizZbor* 1234/1984, Virovitica, 81-98.

7. PATER, E., 1968. "Die Urnenfelderkultur in Transdanubien," AH, Budapest, XLIV.
8. PAVIŠIĆ, I., 1991. "Prapovijesno nalazište Mali Zagreb u Špišić Bukovici," PRILOZI 8, Zagreb, 5-16.
9. PAVIŠIĆ, I., 1992. "Neki novi nalazi Virovitičke grupe iz Gacišta kod Virovitice", PRILOZI 9, Zagreb, 49-62.
10. PRITDUNI, R., 1954. "Urgeschichte des Österreichischen Raumes", Wien.
11. SOKOL, V., 1989. "Grob br. 7 kulture zarnih polja iz Moravca kod Sessveta", A Ves 39-40, Ljubljana, 425-428.
12. STRMČNIK GUILLO M., 1988-1989. "Bronzastodobni naseljavni kompleks v Rabelji vasi na Ptuj", A Ves 39-40, Ljubljana, 147-170.
13. ŠIŠIĆ, J., 1988. "Dalj - Studenac, nalaz paljevinskog groba", OBAVIJESTI IAD XX/1, Zagreb, 17-18, sl. na str. 16.
14. VINSKI GASPARINI K., 1953. "Iskapanja prethistorijskog naselja u Belom Manastiru", OsvjZbor V, Osijek, 5-36.
15. VINSKI GASPARINI K., 1973. "Kultura polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj", Zadar.
16. VINSKI GASPARINI K., 1983. "Kultura polja sa žarama sa svojim grupama", PZ IV, Sarajevo, 551-583.
17. VINSKI GASPARINI K., 1984. "Groblje kasnog brončanog doba u Virovitici", VirZbor 1234-1984, Virovitica, 101102.

Zusammenfassung

SPÄTBRONZEZEITLICHE FUNDE AUS DEM AREAL DES VIROVITICA- UND DRAULANDKOMITATS

Durch eine systematische Erforschung des Areals des Virovitica- und Draulandkomitats wurden Belege für das Vorhandensein bronzezeitlicher Fundorte in Virovitica (Antunovac) und Lipovac (Ivanac) eingesammelt. Dabei handelt es sich um neue Fundorte, die der älteren Urnenfelderkultur zuzuordnen sind, bzw. der Gruppe Virovitica und der Gruppe Zagreb, und die unsere Vorstellung vom Leben damals in diesem Teil Slavoniens bereichert haben. Im engeren Areal von Virovitica wurde 1967 ein bronzezeitlicher Fundort in der Ziegelbrennerei "Valent Gazdek" entdeckt, der wegen des Reichtums an Funden ein eponymen Fundort wurde und die Bezeichnung Virovitica-Gruppe lieferte.

Mit dieser Studie kehren wir in die unmittelbare Nähe des eponymen Fundortes der Virovitica-Gruppe in Virovitica selbst zurück, nämlich zur Fundstelle Antunovac, die etwa 1500 m von der Ziegerei Valent Gazdek entfernt ist. Die Lage der alten Ziegelbrennerei, die in sich eine Urnennekropole verbarg, wurde schon 1967 von Ksenija Vinski Gasparini erforscht. (Von dieser Nekropole konnten sechs Urnengräber und einige Grabbeilagen ausserhalb der Grabesstätte, die am Rande der geräumigen Nekropole ausgegraben waren, gerettet werden). Schon damals stellte die Forscherin das Vorhandensein einer grösseren Nekropole fest, die, wie sie voraussetzte, über hundert Urnengräber zählen musste (Vinski Gasparini 1973:37 ff.). Sicherlich wies diese Angabe sowie der ganze erforschte Fundstoff der Nekropole auf weitere materielle Spuren aus dieser geräumigen Nekropole mit dünn angeordneten Urnenfeldern hin, auch auf mögliches Vorhandensein einer Siedlung aus der ältesten Phase der Urnenfelderkultur.

Schon von früher sind Zufallsfunde von Keramik von der Grabungsstelle auf dem Landwirtschaftsgut äpiritane (Katasternr. 2713) bekannt, die von Zvonko Kralj eingesammelt und dem Städtischen Museum Virovitica geschenkt wurden. In 1968 wurden vom Städtischen Museum Virovitica Forschungen im engeren Areal Viroviticar vorgenommen und

dabei wurde eine bronzezeitliche Siedlung auf der Fundstelle ANTUNOVAC freigelegt, die materielle Beweise für das Vorhandensein des Fundstoffs der Virovitica-Gruppe lieferte (MINICHREITER, 1986:85ff.).

Die Fundstelle Ivanac liegt am östlichen Rande des Dorfes Lipovac, im Süden der Dorfgemeinde Gradina (Abb.2). Der Fundort ist eine leicht elliptische Anhöhe südlich des verrockneten ehemaligen Mäanders des rechten Draufers und da wurde im Laufe der Forschungen die Keramik mit bronzezeitlichen, latenezeitlichen und mittelalterlichen Charakteristiken vorgefunden. Die Lage des Fundorts weist auf ein kontinuierliches Dasein und eine ständige Besiedelung hin. Die meisten Fundstücke wurden auf den Parzellen mit Katasternr. 2486/2 und 2943 eingesammelt und dem Städtischen Museum in Virovitica in Verwahrung gegeben.

Die Analyse der Zufallsfunde von der Fundstelle Antunovac sowie von der Fundstelle Ivanac in Lipovac zeigte, dass hier drei grundlegende Keramiktypen vertreten sind: Die grobe Keramik ist im Fundstoff beider Fundstellen am schwachsten vertreten; dementsprechend kann nur das Bruchstück eines bauchigen Topfes mit zungenförmigen Henkeln aus Antunovac (T.1.1) ausgesondert werden. Das Gefäss ist aus einem unzureichend reinen Ton, mit einer Sand- oder Spreuobermischung hergestellt, mit lässig ausgeführter, ockergelber Aussenwandung und mit gleichmässig gebrannter Oberfläche.

Die Übergangskeramik ist aus reinem Ton hergestellt, ist gut gebrannt und weist einen kleineren Gehalt an Quarztkörnern auf. Unter diesen Fundstücken variiert die Farbe von rosabraun, über grau bis schwarz. Von den Gefässformen sind bauchige Töpfe mit Bandhenkel (T.2. 5-7), Flußschalen (T.1. 4-5), konische Schüssel (T.2.2) und konische Schale (T.3.1) vertreten.

Die Feinkeramik sondert sich mit ihrer Faktur von den anderen Gefässstypen dieser beiden Fundstellen ab. Sie ist aus reinem Ton hergestellt und ist gleichmässig gebrannt, mit dünner Wandung und Spuren der Polierung auf der Aussenwandung. Von den Formen her sind vertreten: bauchige Schüssel mit schräg kanneliertem Bauch und dem Bandhenkel auf der Gefässschulter (T.3.4), bauchige kleine Schüssel vom Virovitica-Typ I (T.2.3), bikonische kleine Schüssel vom Virovitica-Typ II (T.2.4), bikonische kleine Schüssel mit einem walzenförmigen Hals (T.3.3), Urne vom Typ Gruppe Zagreb (T.3.2) und flache Schüssel mit nach innen eingebogenem Saum (T.3.5).

Für die eingesammelten Einzelfunde von der Fundstelle Antunovac in Virovitica versuchten wir aufgrund der typologischen Analyse den Rahmen der zeitlichen Zuordnung dieser Funde zu bestimmen. Aufgrund der erwähnten analogen Gefässstypen von der Nekropole in Virovitica (Für diese Nekropole hatte Ksenija Vinski Gasparini eine separate typologische Tabelle aller vorgefundenen Grundformen von Gefässen erarbeitet) könnte man aus der verfügbaren Auswahl der Zufallsfunde darauf schliessen, dass auf dieser Fundstelle einige Gefässgrundformen vertreten sind, wie z.B. Topf, Schüsseln, Schalen vom Typ I und II, Tasse und Fusschale.

Im Fundstoff der Fundstelle Ivanac in Lipovac hat sich ein Bruchstück der Schale mit bikonischem Bauch und einem ausgedehnten, trichterförmigen Hals und dem Bruchstück eines Bandhenkels auf der Gefässschulter (T.3.4) erhalten. Ob dieser Bandhenkel den Saum verband oder über ihm emporragte, lässt sich aus diesem Schalenbruchstück nicht erkennen. Der betonte bikonische Bauch ist mit schrägen Kannelüren verziert, die sich im kurzen, konischen Unterteil verlieren, so dass dieses Fundstück nach der Art der

Verzierung in eine häufige Fundstückgruppe aus Lipovac hineinpasst. Dieser Schalentyp entspricht anderen Schalentypen dieser Art, die aus der Phase II bzw. aus der Gruppe Zagreb bekannt sind, wie z.B. Funde aus Beli Manastir (VINSKI - GASPARIĆ 1973: T.22,4) oder aus Mala Pupelnica, z.B. Terrine (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1988: Abb.4,2). Im westlichen Transdanubien kommt dieser Schalentypus nach der Patekschen Typologie in einigen Varianten vor, und zwar von der Stufe Br D über die ganze Stufe Ha A bis zum Anfang der Stufe Ha B (PATEK 1986: T.7,26). Die verwandte Schalenvariante stammt aus der Siedlung Vele und wird in die Stufe Ha A datiert; sie findet sich auch unter den Funden aus Magyaralmas vor (PATEK 1986: 107-108).

Nebst diesen charakteristischen Funden der Phase II der Urnenfelderkultur finden sich auf dieser Fundstelle, wie auch auf der früher erwähnten Fundstelle Gacište bei Suhopolje (PAVIŠIĆ 1992: T.2, 4-7) auch Schalen, die durch ihre besondere Art der Verzierung (ausgeprägtes Facettieren oder schräge Kannelüren) auffallen und wodurch der Saum wie ein Turban aussieht (T.3,5). Auf der Fundstelle Mali Zageb in äpičić Bukovica wurde ein Schalenbruchstück aufgefunden, das tiefe schräge Kannelüren, die die Gefässschulter und den Gefässbauch schmücken, aufweist (PAVIŠIĆ 1991: T.3,3); auf der Fundstelle Lanica in Gacište bei Suhopolje auch einige Varianten schräger Kannelüren, die auf der Gefässoberfläche beliebig verstreut sind (PAVIŠIĆ 1992:T.2: 4,7) und auf der Fundstelle Ciglana in Križevci ausgeprägt modellierte Facetten, die in die späte Stufe Br D bzw. Ha A1 datiert werden (HOMEN 1982: T.1). Diesem Gefässtyp begegnet man seit der mittleren Bronzezeit und er wird zu einer der vorherrschenden Gefässformen in der älteren Phase der Gruppe Baiersdorf-Velaticce, wie man sie auf den Fundstellen in Niederösterreich in den Nekropolen Baiersdorf und Gaiselberg (PITTONI 1954: Abb. 294-295) vorfindet.

Bikonische Schüssel mit einem ausgedehnten, walzenförmigen Hals, und einem abgeflachten, weiten, nach aussen gebogenen Saum, gehört der Gruppe der Feinkeramik mit dünner Wandung von ocker-gelber Farbe, mit Spuren der Polierung auf der Aussenwandung (T.3,3). Mit ihren stilistischen Eigenschaften passt sie gut in den Fundkreis, der spezifisch ist für die Gruppe Baiersdorf-Velaticce und deren Einfluss sich aus dem ostalpinen Raum, aus Niederösterreich über Mähren in unseren Raum ausbreitete. In unmittelbarer Nähe von Lipovac, auf der Fundstelle Lanica (Gemeinde Suhopolje) begegneten wir schon früher einer fast identischen Schüssel von diesem Typus (PAVIŠIĆ 1992: T.4,4). Die Schüssel aus Gacište weist fast gleiche Abmessungen auf, auch eine Faktur mit dünner Wandung in gleicher Farbe, und einen waagerechten Fingerabdruckstreifen längs eines betonten bikonischen Bauches. Analogien finden sich in der Siedlung Igrisce auf Kalnik auf einer Schale, deren kurzer Bauch mit schrägen, plastischen Rippen geschmückt ist (MAJNARIĆ - PANDŽIĆ 1993: Abb.3) und auch im Inventar des Urnengrabes aus Dalj-Studenac (östlich von Osijek), wo eine solche Schale durch eine linsenförmige Nadel in die Phase II der Urnenfelderkultur datiert wird (ŠIMIĆ 1988: 17, Zeichnung S.61). Die Schüsseln von diesem Typus finden sich unter den charakteristischen Gefässtypen der Gruppe Baiersdorf-Velaticce am Übergang der Br D- Stufe und am Anfang der Stufe Ha A1, wie z.B. die Schale aus Illmitz in Niederösterreich (PITTONI 1954: Abb.298,13) sowie die Schüsseln aus Blučine (RHODSKY 1963: T.101,1). In Rabelčeva vas auf der spätbronzezeitlichen Siedlungsfundstelle bei Maribor wird ein solcher Typ einer bikonischen Schüssel durch eine Nadel mit geripptem Kopf in die Stufe Br D datiert (STRMČNIK-GULIĆ 1988-1989: T.4,1-2).

Im westlichen Transdanubien würde nach der Patekschen Typologie diese Schüssel dem Typ 6 von Schüsseln mit S-Profil entsprechen, die von der Fundstelle Nyergesuffalu her bekannt sind und in Br D datiert werden (PATEK 1986: T. CXI, 10).

Es gibt einen Tassentypus, der einen leicht abgerundeten, in der Mitte leicht betonten Bauch und einen abgeflachten, breiten Mundsäum aufweist (T.3,1). Es ist hervorzuheben, dass bei diesem Tassentypus der zweifache Bauchkonus angedeutet ist, der zu einer vorherrschenden Gefässform in der Phase II der Urnenfelderkultur wird. Dieser Tassentypus mit etwas abgerundetem Bauch und abgeflachtem Mundsäum findet sich in der Abschlussphase der Virovitica-Gruppe, wie es der Schalenfund aus Grab 3 in Sirova Katalena (VINSKI-GASPARIĆ 1973:T.15,4) belegt. Der zweifache Konus der Tassen, Schalen und Urnen der Gruppe Baiersdorf-Velaticce wird zu einer vorherrschenden Gefässform auf der Stufe Ha A und Ha B, wie es Pittionis typologische Tafel der Keramikgefässe aus Unterradl darstellt (PITTONI 1954: Abb.296). Die Tasse mit einem doppelkonischen Bauch (Gefäss aus Lipovac) wäre dem Typus 7 der pittionischer Tabelle zuzuordnen (PITTONI 1954: T.3,1).

Von den grösseren Gefässen ist nur ein Bruchstück einer Urnenschulter, mit senkrecht geriefen kreisförmigen Reihen, mit einer feinen Faktur in schwarz und mit polierter Oberfläche vertreten (T.3,2). Dieses bescheidene Bruchstück der Urnenschulter wäre nach der typologischen Urnentafel der Gruppe Baiersdorf-Velaticce (und im Einklang mit denjenigen Gefässen, die von Ksenija Vinski Gasparini als Gruppe Zagreb charakterisiert wurden) dem Urnentypus mit abgeflachtem Bauch, kurzem, walzenförmigem Hals und ausladender Mündung zuzuordnen. Dieser Urnentypus wurde im Grab 1 der Nekropole Zagreb-Vrapče (VINSKI-GASPARIĆ 1983 : T. LXXXVII, 1), in Zlatar (VINSKI-GASPARIĆ 1983 : T. LXXXVII, 9) festgestellt.

Diese, allerdings bescheidene Keramikfunde vom Fundplatz äpiritane bzw. von der Fundstelle Antunovac, deuten auf das Vorhandensein einer bronzezeitlichen Fundstelle hin. (Auf diese Möglichkeit wies schon 1986 Kornelija Minichreiter hin).

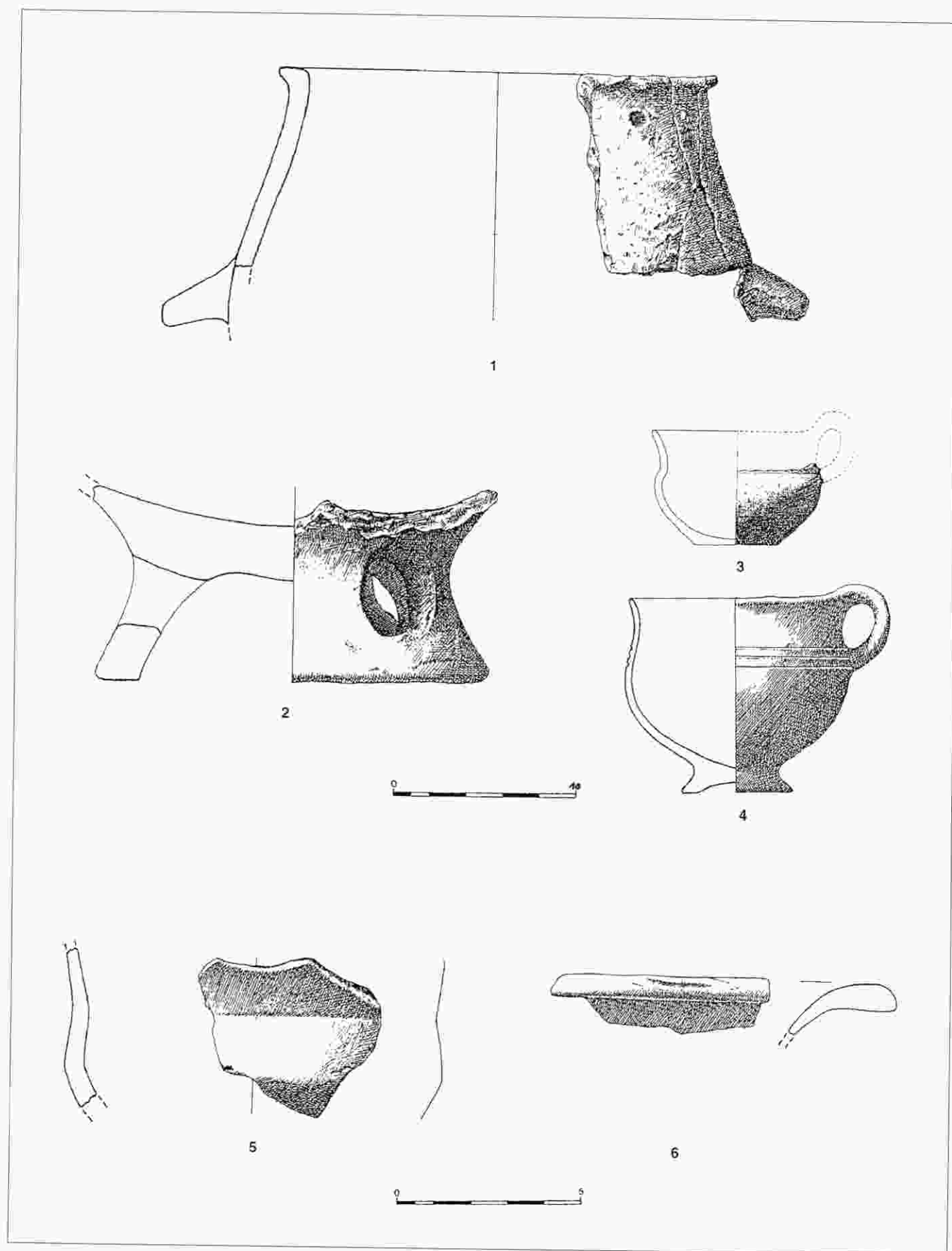
Hinsichtlich des Charakters der Fundstelle muss man vorsichtig vorgehen, denn diese Voraussetzung schliesst ein mögliches Vorhandensein einer Nekropole der Urnenfelderkultur nicht aus. Einzelne Gefässformen wie Schüsseln, Schalen vom Typ I und II, Topf und Fusschale gliedern sich in die grundlegende typologische Tabelle der Gefässe aus Virovitica ein. Es fehlen jedoch typische Virovitica-Urnen mit gehobenem, walzenförmigem Hals, abgeflachter breiter Mündung mit tunnelartigen oder zungenförmigen Henkeln sowie grosse Schüsseln mit abgeflachter oder ausladender Mündung mit konischem oder bauchigem kurzem Gefässboden, gewöhnlich mit einem Bandhenkel auf der Gefässschulter, der uns sonst aus geschlossenen Gräbern der Nekropolen in Virovitica und Sirova Katalena bekannt ist. Vorläufig kann nach der vorliegenden Auswahl der Keramikfunde aus Antunovac festgestellt werden, dass diese ihren stilistischen Merkmalen nach der Zeit der Virovitica-Gruppe bzw. der ältesten Phase der Urnenfelderkultur in diesem Raum angehören.

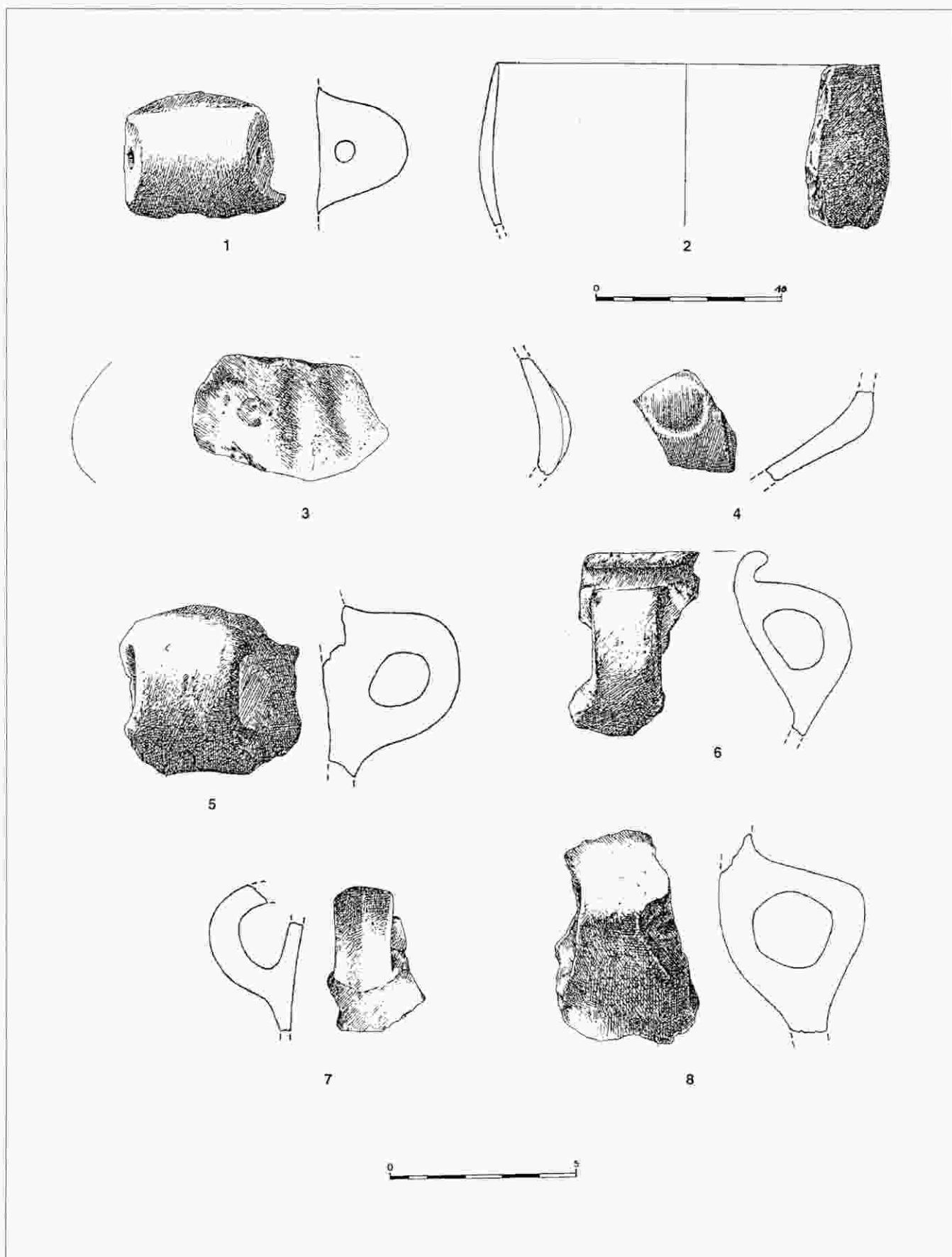
Die Virovitica-Gruppe war Trägerin der Gestaltung der Urnenfelderkultur mit dem Zentrum vermutlich im mittleren Drauland, mit dem Ausbreitungsgebiet im Osten bis nach Ilok hin, im Westen über die Hochebene von Kalnik-Bilogora bis zum Areal von Medvednica und zwar im Laufe der Stufe Br D. Die Keramik der Virovitica-Gruppe weist eine ausgesprochene Verwandtschaft mit bestimmten Gefässformen auf,

insbesondere jenen aus dem westlichen Transdanubien, was in unserer Fundauswahl deutlich sichtbar ist und die Datierung aufgrund schon zuverlässig datierter Metallfunde aus diesen geschlossenen Gräbern erleichtert.

Die Keramikfunde der Gruppe Zagreb stehen unter einem starken Einfluss aus dem ostalpinen Kulturkreis, nebst dem Auftreten neuer ethnischer Änderungen im mittleren Donaauraum am Übergang der Br C-in die Br D-Stufe; dazu kommt noch das Aufkommen der Bevölkerung, die als Träger der Kulturgruppe Baiersdorf-Velaticze der späten Br D-Stufe und der beginnenden Ha A1-Stufe gilt. Das macht sich bemerkbar im Auftreten betont bikonischer Bauch-Profilierung der Schüsseln, gewöhnlich mit angehobenem Bandhenkel, der über dem Saum emporragt und im Auftreten ausgesprochen facettierter Mündungen und schräg kannelierter Schüsselbäuche. Es sind neue stilistische Merkmale, die an die Schüsselformgebung und ihre Verzierung anknüpfen und klassische Gefäßformen und Verzierungsart im Stil der Virovitica-Gruppe (wahrscheinlich autochthoner Herkunft) aufgeben (VINSKI-GASPARINI 1986: 566 ff.). In diesen zeitlichen Rahmen sind unsere Keramikfunde von der Fundstelle Ivanac bei Lipovac datiert.

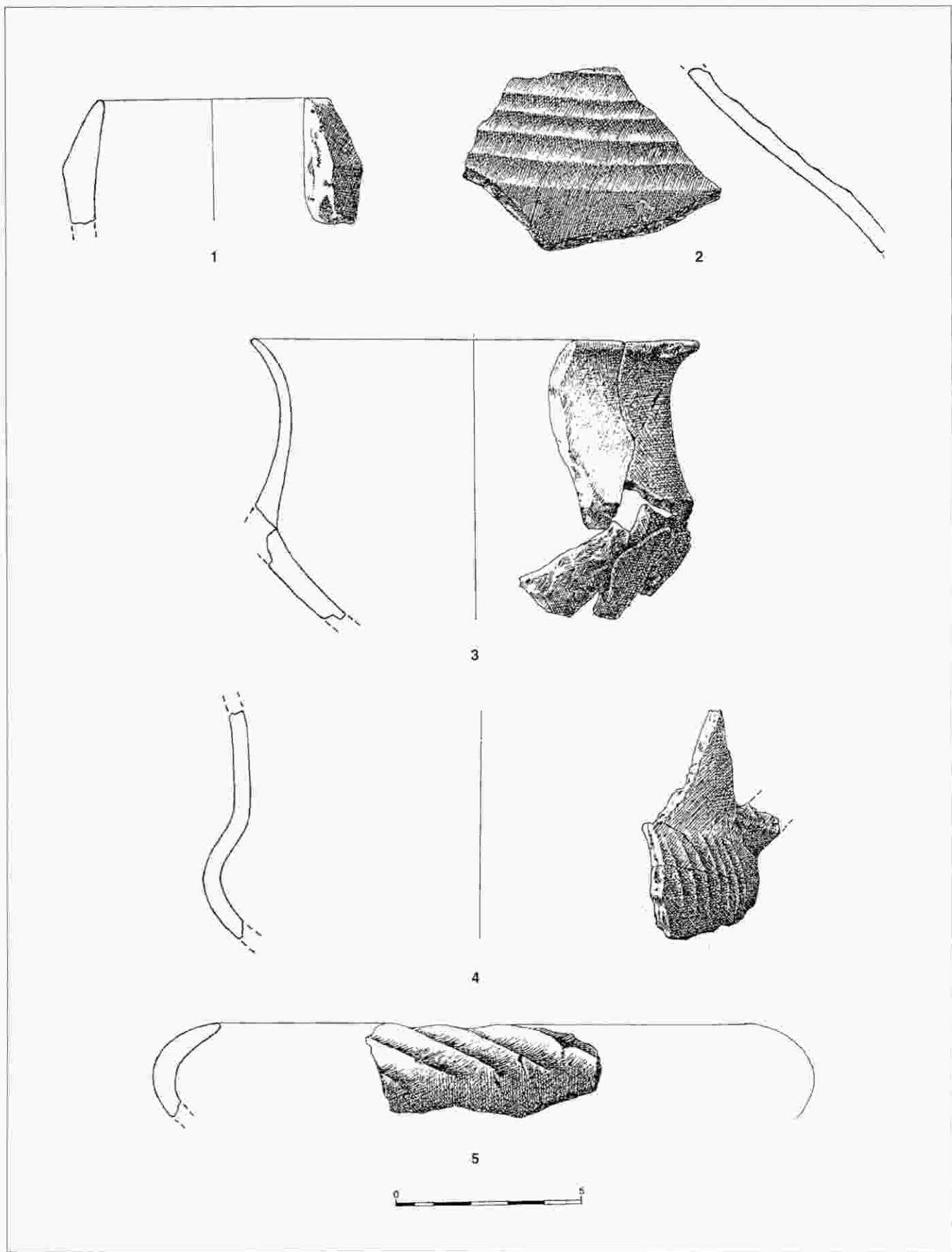
Übersetzung
Branka OHNJEČ

T. 2. VIROVITICA - ANTUNOVAC, nalazi brončanodobne keramike.

T.2. Virovitica - Antunovac, bronzzeitliche Keramikfunde.

T. 3. LIPOVAC - LIPOVAC nalazi bronzanodobne keramike:

T.3. *Lipovac - Gradina, bronzzeitliche Keramikfunde.*